

2000 Sonrası Türk Milliyetçiliğinin Farklı Yüzleri: Bir Sınıflandırma Denemesi*

Cihan Uzunçayır

Araştırma Görevlisi, Muğla Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

liberal düşünce, Yıl 18, Sayı 71, Yaz 2013, s. 203 - 218

Giriş

Einstein'ın "çocukluk hastalığı" diyerek toplumların gelişme aşaması öncesi atlatması gereken bir anomali hali olarak gördüğü milliyetçilik, onun öngörülerini yanlışlayan bir biçimde siyasal alan üzerindeki belirleyiciliğini sürdürmektedir. Gelinen noktada modernleşme, sanayileşme ve bireyselleşmenin zamanla milliyetçilik ve etnisitenin mezarını kazacağı fikri büyük bir yenilgiye uğramıştır. (Kalaycı 2007: 249-50) Bunun yanında yerelcilik ve küreselleşme gibi milliyetçiliğin yaşam alanını ciddi anlamda tehdit etmesi beklenen süreçler karşısında milliyetçilik önemli bir direniş örneği sergilemiştir. (Dieckhoff ve Jaffrelot 2010: 326) Billig'in de dediği gibi halihazırda milletlerin ve milliyetçiliğin olmadığı bir dünya tahayyül edilebilir olmaktan oldukça uzaktır. İnsanların gözünde milletler dünyası, dünyanın tabii hali olarak görülmeye devam etmektedir. (Billig 2002: 49)

Milliyetçiliği etnik sorunların şiddetli çatışmalara dönüşmesi ve radikal-sağ partilerin iktidara gelmesiyle yükselen bir ideoloji olarak görmek, onun gündelik hayatın içerisindeki basit pratikler ve konuşma dilinin içerisine sınırlanmış sözcükler vasıtasıyla yeniden üretilen yapısını görmemizi engelleyebilir. (Billig 2002: 111) Calhoun'un belirttiği gibi milliyetçilik yalnız buhran ve çatışma dönemlerinde ortaya çıkan bir şey değildir. O, modern çağın kolektif

* Bu makale 17-21 Haziran tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Sosyal Araştırmalar Konferansı'nda sunulan tebliğin gözden geçirilmiş ve üzerinde küçük değişiklikler yapılmış halidir.

bilincinin ve son iki yüzyılımıza damgasını vuran devlet yapısının temel birimini oluşturur. İnsanları kolektif projeler için seferber etmeye, kişileri ve uygulamaları değerlendirmeye yönelik iddialara dayanan konuşma, düşünme ve hareket etme biçimleridir. (Calhoun 2007: 3-7)

Millet, içerisinde farklı toplumsal grupları barındıran yapısı itibariyle farklı milliyetçilik anlayışlarına da ev sahipliği yapar. Farklı beklentilere ve farklı hedeflere sahip toplumsal grupların varlığı doğal olarak alternatif milliyetçilik yorumlarını da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple tek bir milliyetçilikten ziyade milliyetçiliklerden bahsetmek daha doğru olacaktır. Bu milliyetçilik projeleri sürekli bir çatışma, pazarlık hali içerisinde. Bu yüzden milliyetçiliği değerlendirirken bu çok boyutluluk hatırdta tutulmalıdır. (Özkırıklı 2003: 708)

Milliyetçiliğin çok boyutluluğu bağlamında bu yazıda 2000 sonrası Türk milliyetçilikleri kategorize edilmeye çalışılacaktır. İlk olarak 1940'lardan bu yana milliyetçiliği hegemonize etmiş, milliyetçiliğin en güçlü temsillerinden birisi olan radikal Türkçü milliyetçilik ele alınacaktır. 90'larda yaşadığı değişim ve dönüşüm süreçlerine bağlı olarak Türkçü milliyetçiliğin, 2000'lerde iç ve dış siyasete ilişkin bakış açısının nasıl şekillendiği bu başlık altında tartışılacaktır. İkinci olarak 2000 sonrasında AKP'de temsil olunan muhafazakâr-liberal Türk milliyetçiliğinin bileşenleri ortaya koyulacak, siyasal sorunlara bakışındaki milliyetçiliğin içeriği analiz edilecektir. Üçüncü kısımda ise gerek toplumsal tabanı gerekse de devlet tarafından destekli yapısıyla oldukça güçlü bir temele sahip Kemalist milliyetçiliğin yakın geçmişteki dönüşümü ele alınacak, sol-milliyetçi köklerden beslenen ulusalcılıkla ilişkisi konu edilecektir.

Radikal Türkçü Milliyetçilik

Radikal Türkçü milliyetçilik, resmi milliyetçilik olarak da nitelendirilen Kemalist milliyetçiliğin radikal yorumunu benimseyen kesimi olarak tanımlanabilir. Bu milliyetçilik tipinde yer yer ırkçılığa varan derecelerde bir etnik özcülük vurgusu ön plana çıkar. Ufkunu sadece Misak-ı Milli sınırları dahilindeki Türklerle sınırlandıran Kemalist milliyetçiliğin aksine Türkçü milliyetçilik, dünya üzerindeki bütün Türkleri ilgi alanı dahilinde görür. (Bora 1995: 120) Türkçü milliyetçiliğin ırkçılığa varan ölçülerde etnik Türklük vurgusu ve irredentizme meyilli yapısı, çok uzun yıllar resmi milliyetçilik söylemiyle çatışma halinde olmalarına neden olmuştur.

Radikal-Türkçü milliyetçilik tezi çok geniş bir izleyici kitlesine sahip olmamasına rağmen Türk siyasal hayatındaki önemi bundan daha fazlasıdır. Günümüzde Milliyetçi Hareket Partisi çatısı altında temsil edilen bu çizgi, partinin aldığı oy oranlarıyla ölçülemeyecek bir ağırlığa sahiptir. MHP hâlihazırda aşırı milliyetçilik, ırkçı milliyetçilik, etnik milliyetçilik ve kültürel milliyetçilik arasında gidip gelen sağ kanat milliyetçi ideolojileri savunan tek partidir. (Arıkan 2008: 102) Öyle ki Türkiye’de milliyetçiliğin düşüşte mi, yoksa yükselişte mi olduğunun tespiti sıklıkla MHP’nin oy oranları baz alınarak yapılmaya eğilimindedir. Bu eğilim her ne kadar milliyetçiliğin sadece MHP siyasetine özgü bir ideolojik çizgi olduğundan yola çıkan hatalı bir varsayım üzerine kurulu olsa da, bize MHP’nin Türkiye’deki milliyetçilik haritasında kapladığı alanı göstermesi açısından öğreticidir. Bu sebeple radikal-Türkçü milliyetçiliğin 2000’lerdeki seyrini ortaya koyabilmek için öncelikle MHP üzerine eğilmek gerekiyor.

MHP’nin 2000’lerdeki siyasi çizgisi 90’larda yaşanan lider ve ideoloji değişiminin önemli izlerini taşır. 1990’larda MHP’nin 70’li yıllar itibariyle terk ettiği biyolojik-ırkçı saf Türkçülük vurgusu yeniden canlanmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği’nin çözülmesi sonrası bağımsızlığını kazanan Türki cumhuriyetlerin pan-Türkizm siyasetine güncellik kazandırması ve Kürt sorunu bağlamında artan PKK saldırıları, Türkçülük için uygun bir ortam hazırlamıştı. Buna ilaveten İslamcılık ve Türkçülük terkiplerinden oluşan milliyetçi çizgide İslamcı söylemin dozajının gitgide azaldığını görüyoruz. (Bora ve Can 2004: 160)

İslamcı söylemin terki ve Türkçülüğün yeniden canlanmasına paralel olarak bu süreç, MHP’nin Atatürkçülükle yakın temasını da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Ülkücü neşriyatta Atatürk, özellikle övgüyle bahsedilen bir figür olarak yer almaya başlamıştır. (Bora ve Can 2004: 175-196) Refah Partisi’nin ve temsil ettiği siyasal İslamcılığın yükselişinin devleti ve onun temsil ettiği laik değerleri tehdit ettiği inancının bu ideolojik dönüşümdeki payı yadsınamaz. Refah Partisi’nin devlete meydan okuyan muhalif çizgisi, yıllardır devletin koruyucusu misyonunu üstlenen MHP’yi alarma geçirmiş ve rejimin temel değerleriyle uyumlu bir hatta yönelmelerini zorunlu hale getirmiştir. Bu ortamda İslamcı söylemini törpüleyen, resmi ideolojiyle ilişkilerini geliştiren ve radikal söylemini yumuşatan MHP, 28 Şubat sürecinde laiklik üzerinden yaşanan çatışma ortamından usanan seçmen için “güvenilir” bir alternatif olarak öne fırlamıştı. 28 Şubat sürecindeki çatışma ortamında yıpranmamışlığı ve devletin temel değerleriyle sorunu olmayan parti imajını güçlendirmesi, ona 1999 yılındaki seçimlerde iktidar ortağı olma fırsatını getirecekti.

MHP, biraz konjonktürün elverişliliği, biraz da yukarıda izah edilmeye çalışılan ideolojik yeniden yapılanma çabalarının sonucu olarak 1999 seçimlerinde % 18 gibi yüksek oy oranıyla iktidar ortağı olarak meclise girebilmişti. İktidar ortaklığı sürecinde MHP siyasetini en çok zorlayan konu Avrupa Birliği'yle ilişkiler olmuştur. Geleneksel olarak AB karşıtı pozisyonun önemli temsilcilerinden birisi olmuş olan MHP 2000'lerde de bu tutumundan vazgeçmemiştir. Bu dönemde MHP'nin AB karşıtı tutumunu, Kopenhag kriterleri doğrultusunda Türkiye'den hayata geçirilmesi istenen reform paketleri ve Türk milliyetçiliğinin vazgeçilemez "davası" Kıbrıs sorunu daha da güçlendiriyordu.

Kopenhag kriterleri dolayısıyla azınlıklara anadilde yayın hakkı tanınması, ifade özgürlüğünü sınırlayan mevzuatın düzenlenmesi ve idam cezasının kaldırılması gibi konuları içeren reform paketleri MHP tarafından sert bir dille eleştiriliyordu. Düzenlemeler nedeniyle terörle mücadelede zaaf yaşanacağı, devletin üniter bütünlüğünün bozulacağı, anayasal düzene saldırı içeren ifadelerin serbestçe ifade edilme imkanı bulacağı iddia ediliyordu. MHP reformlara net bir şekilde muhalefet ederken, reformların bir an önce hayata geçirilmesini isteyen AB yanlısı aydın ve entelektüel kesime karşı da saldırgan bir üslup kullanmaktan imtina etmiyordu. AB yanlılarını "bölücülük", "ihanet", "teslimiyetçilik", "vatan hainliği" ile suçluyordu. MHP kadrolarınca, Avrupa normlarına ve düzenlemelerine uyma arzusunu dile getiren entelektüeller, özüne yabancılaşmış ve kendi menfaati peşinde koşan acınası haldeki insanlardı. (Canefe-Bora 2007: 137)

MHP için AB ile ilişkiler yalnızca ekonomi ve güvenlik bağlamında yapılacak anlaşmalar düzeyinde tutulmalıydı. Bunun dışında kültürel ve siyasal bağlamda Avrupalılaştırmanın Türk kimliğine kazandıracığı bir artı değer yoktu. Zaten Mehmet Akif Ersoy'un dediği gibi "medeniyet dediğin tek dışı kalmış canavar" değil miydi? Judeo-Hıristiyan değerlerin üzerine inşa olunan bir birlik olarak AB, Müslüman-Türk kimliğimizle bizi zaten bizi kendi içinde istemezdi.

Böylesine karamsar bir AB şüpheciliğinin temsilciliğini yapan MHP, resmi söylemi itibarıyla AB'ye entegrasyona kesin olarak karşı değildi. Bahçeli, "adil, onurlu ve samimi işbirliği içersinde gelişecek bir müzakere zemininde" AB ile ilişkilerin yürütülmesinden yana olduklarının altını çiziyordu. Çınar'ın da belirttiği gibi MHP "bir devlet politikası" olarak gördüğü AB ile entegrasyon sürecine, tıpkı devlet gibi, birtakım çekinceler etrafında evet demekteydi. Ancak Türkiye'nin özel ve hassas koşullarının dikkate alındığı, demokrasi ve özgürlüklerle ilgili birtakım eksiklerinin Türkiye'nin güvenliği adına tolere edilebildiği bir vasatta AB'ye üyelik mümkün olabilirdi. (Çınar 2002, 126) Birlik, Türkiye'den üyelik için, Avrupa'nın herhangi bir ülkesinden istediği

koşulları yerine getirmesini beklememeliydi. Türkiye terör, irtica, bölücülük gibi sıradan bir AB üyesi ülkenin muhatap olmadığı sorunlarla baş başaydı ve bu durum onu ayırksı kılmalıydı. AB standartlarında bir demokrasi ve özgürlük ortamı, bu ortamı istismar edebilecek bölücü ve irticacı kesimleri cesaretlendirmekten başka bir işe yaramayacaktı.

2000'lerin başında Türk milliyetçiliğinin gündemini oluşturan en önemli konulardan birisi de Kıbrıs sorunu olmuştur. Bir "milli dava" olarak addedilen Kıbrıs meselesi, Türk milliyetçiliğinin kronik "beka kaygısı" sendromunu canlı tutan en hassas meselelerden birisidir. Türk milliyetçiliği açısından Kıbrıs, sadece Türk nüfusun yaşadığı bir coğrafya olması hasebiyle önemli değildir. Buna ilave olarak, gerek Türkiye'nin güvenliği açısından taşıdığı önem, gerekse de Türkiye'nin Anadolu'ya hapsolmaktan kurtulup dışarıya açılabilmesini sağlayacak bir çıkış kapısı olması itibariyle de jeo-stratejik bir önemi haizdir.(Varlı 2004: 35-44)

Türk milliyetçiliğinin önem haritasında böylesine kıymetli bir yer işgal eden Kıbrıs meselesinin yeniden gündeme gelişi, AKP iktidarı döneminde Denктаş öncülüğünde sürdürülen eski paradigmanın sorgulanmaya başlanması sonrasına denk düşer. AKP'nin, Kıbrıs sorununda "çözümü engelleyen değil, inisiyatif alan taraf olma" adını verdiği yeni paradigması doğrultusunda, Türk milliyetçiliğinin ve Kıbrıs'ın sembol isimlerinden olan Rauf Denктаş'ın çözüm yolunda bir nevi pasifize edilmeye başlanması milliyetçi (ve ulusalıcı) kesimin tepkisini çekmişti.

Kıbrıs vesilesiyle ve bununla bağlantılı olarak AB üyelik süreciyle alakalı mitingler düzenleniyor, eskinin pek de anlaşılamayan kesimleri Kızıl Elma ittifakında bir araya geliyordu. Örneğin 2 Şubat 2003'te düzenlenen "Denктаş'a Destek" mitinginde MHP genel başkan yardımcısı Şevket Bülent Yahnici, BBP genel başkanı Muhsin Yazıcıoğlu, İşçi Partisi lideri Doğu Perinçek, Atatürkçü Düşünce Derneği, Ülkü Ocakları'nın bir araya gelmiş olması oldukça çarpıcıdır. (Atalay 2006: 141) Bu mitingler, her ne kadar eskinin kavgalı gruplarının bir araya gelmesine vesile olduysa da beklenen etkiyi yaratamamıştır. 1950-60'ların "Kıbrıs Türktür, Türk Kalacak" mitinglerini ihya etmeye dönük bu mitingler, merkez medyadan da beklediği desteği bulamayınca istediği sonucu elde edememiştir. (Bora 2003: 52)

Türk milliyetçiliğinin belki de en önemli gündem konusu varit Kürt meselesidir. 1999 yılında Öcalan'ın yakalanması sonrasında PKK'nın ateşkes ilanıyla gündemden düşen Kürt meselesi, 2005 yılında örgütün saldırılarına yeniden başlamasıyla yeniden gündemin en yakıcı sorunlarından birisi haline gelmiştir. Özellikle saldırılar sonrasındaki şehit cenazeleri milliyet-

çi sloganların yüksek sesle tekrarlandığı ortamlar olmuştur. Bunun yanında Adana, Mersin gibi yerlerde ve belli bir Kürt nüfusu barındıran Batı Anadolu kasabalarında, suç oranını artırdıkları ve ucuz iş gücü piyasasını ele geçirdikleri gibi sosyo-ekonomik temelli sebeplerden beslenen Kürt karşıtlığı vücut bulmuştur. Böylesine bir zeminden beslenen Kürt karşıtlığı, özellikle PKK saldırıları sonrasında Kürt göçmenlere yönelik kısa süreli ve kimi zaman linç görünümünü alan saldırıları da beraberinde getiriyordu.(Gürpınar 2006: 75-76) Sokaklarda linç gösterilerine varan bir milliyetçi taşkınlık hali yaşanırken, sanal ortamda da internet siteleri ve forumlar aracılığıyla ırkçı nefret doğrudan ve en uç halleriyle dolaşıma sokuluyordu. (Saraçoğlu 2011: 8-9)

Bu dönemde Kürt meselesi sadece iç politikanın belirleyeni olarak kalmamış, aynı zamanda Türk dış politikasının işleyişini de doğrudan etkilemiştir. Örneğin ABD'nin işgali sonrası Irak konusu genellikle gündeme Kürt meselesiyle ilgili çekincelerle alakalı olarak geliyordu. Kuzey Irak'ta otonom bir Kürt devletinin kurulacağı ve bunun bölgedeki Türkmen unsurun ezilmesi pahasına gerçekleştirileceği iddiası sıklıkla Türk milliyetçileri tarafından dile getiriliyordu. Bu iddiaya göre ABD, kendi güdümünde Irak'ın zenginliklerini kontrol edecek bir Kürt devletine izin verecek, bölgedeki Türkmen unsur yok sayılacaktı.

Amerika'ya yönelik kuşku ve öfkenin arttığı bu ortamda yaşanan "çuval krizi" Türk-Amerikan ilişkilerini iyiden iyiye germişti. İlişkilerin kopma noktasına geldiği bu dönemde ABD'nin Irak'taki PKK varlığına göz yumduğu, hatta ona lojistik destek sağladığı söylentilerinin günden güne artması Türk kamuoyunda yükselen bir anti-Amerikan dalgayı beraberinde getirmiştir. Amerika'ya karşı yükselen öfke basın ve yayın organlarının da desteği ile çığ gibi büyüyordu. Kurtlar Vadisi Irak filmi, Metal Fırtına kitabı gibi varolan Amerikan aleyhtarlığını harlayan, gerekirse Türkiye'nin çıkarları için Amerika'yla savaşın bile göze alınabileceği uyarısını dosta düşmana yapan yapımlar döneme damgasını vuruyordu. (Türkmen 2010: 329-345)

2000'li yıllar ABD ile Türkiye'nin Irak üzerinden sık sık karşı karşıya geldiği yıllar oluyordu. PKK saldırılarının arttığı dönemlerde milliyetçi (ve ulusalcı) kesim hükümeti Irak'a yönelik sınır ötesi hareket gerçekleştirilmesi yönünde sıkıştırıyordu. Bu çevrelere göre Türk ordusu Kuzey Irak'a girmeden Türkiye'deki terörün önlenmesi mümkün görünmüyordu. Ordunun Kuzey Irak'a girişi sadece PKK'nın kökünün kazınmasıyla değil, aynı zamanda PKK'ya yataklık eden Barzani'ye de gözdağı verilmesi açısından önemli olacaktı. Kuzey Irak'a hareket yapılması tartışmalarıyla aynı döneme denk düşen İsrail'in Lübnan saldırısı, milliyetçi (ve ulusalcı) çevrenin "İsrail'den

ibret alma şevkini kamçulamıştı.” İsrail’in başına buyruk biçimde, herhangi bir yaptırımla karşılaşmaksızın gerçekleştirdiği Lübnan saldırısı, Türkiye’nin terörle mücadele için Kuzey Irak’a bir türlü giremeyişi de göz önüne alınarak bir çeşit hayıflanmaya, ‘İsrail kadar olamadık’ söyleminin yaygınlaşmasına neden oluyordu. (Bora 2006 a: 6-9) Bu tartışmalar 2008 yılında askerinin Irak’a girmesine yol veren tezkerenin kabul edilmesine kadar gündemde kalmıştır.

Radikal-Türkçü milliyetçiliğin (ulusalcılıkla birlikte) aktif biçimde görünür olduğu bir diğer husus Ermeni sorunu olmuştur. 2005 yılında Bilgi Üniversitesi’nde Ermeni soykırımının konu edileceği bir konferansın düzenlenmesi öncesinde ve sonrasında katılımcılar, yoğun protestolara maruz kalmışlardır. Dönemin hükümet sözcüsü Cemil Çiçek’in de “arkamızdan hançerlediler” diyerek adeta vatan ihanet ettikleri ima edilen katılımcı akademisyenler bir anda hedef tahtasına oturtulmuştu. Söz konusu tepki bir yandan da radikal-Türkçü milliyetçiliğin anti-entelektüalizminden besleniyordu. Bu anti-entelektüalizm, halkına ve onun değerlerine yabancı, ülkesinin çıkarlarını dert etmeyen, tuzu kuru, politik tutumları arkasında bir takım maddi menfaatler bulunan entelektüel tarifi veriyordu.

Bu konferanstan iki yıl sonra Türkiyeli bir Ermeni aydını olan Hrant Dink’in katledilmesi yeniden Ermeni sorununu gündeme taşımıştı. Dink’in cenazesine katılan binlerce kişinin attığı “hepimiz Hrant’ız, hepimiz Ermeniyiz” sloganı milliyetçi çevreleri rahatsız etmişti. Örneğin Bahçeli bu sloganı “hepimiz Türküz, hepimiz Mehmet’iz” diyerek karşı çıkıyordu. Cinayetten sonra “demokratlık maskesi altında Türk milliyetçiliğini suçlu gibi gösterilmeye çalışıldığını” söyleyen Bahçeli “Türk milliyetçiliğine karşı bir Haçlı seferinin başlatıldığı” iddiasında bulunuyordu. (milliyet.com, 25.02.2007) Hrant Dink cinayeti sonrası medyada ve akademik camiada Türk milliyetçiliğine dair yapılan özeleştirimler milliyetçi kesimi oldukça kızdırmıştı. Cinayetin Türk milliyetçiliğine havale edilemeyeceği savunulurken, yaratılan atmosferin Türkiye’nin iç huzurunu bozmak isteyenlere, bölücülere, emperyal güçlere yaradığı vurgulanıyordu. Ermeni sorununun bir dahaki gündeme gelişi 26 Şubat 2012 tarihinde yapılan Hocalı katliamı kurbanlarını anma mitinginde olmuştu. İrkçi, şoven bir dilin hakim olduğu toplantıda açılan pankartlar tehdit ve nefret içeren ifadelerle doluydu: “Türke kefen biçenin ölümü korkunç olur”, “Bugün Taksim, yarın Erivan, bir gece ansızın gelebiliriz”, Bozkurlar burada, Hrantlar nerede”, “Hepiniz Ermenisiniz, hepimiz Piçsiniz” vb. İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin’in de katıldığı bu toplantı bir anda katliamda kaybedilen Azerileri anma toplantısından, katılımcıların Ermenilere, Hrant Dink’e, onun yakınlarına ve düşman belledikleri herkese nefretlerini dışa vurdukları bir ortam haline dönüşmüştü.(Baydar, 29.02.2012)

Muhafazakar-Liberal Türk Milliyetçiliği

Muhafazakâr-liberal Türk milliyetçiliği; Kemalist milliyetçilikten seküler dilinin ağırlığı, radikal-Türkçü milliyetçilikten de yer yer pagan gelenekleri de ön plana çıkaran etnisist özcü vurgusu dolayısıyla ayrışan, şan, zafer ve Türkleştirme ile yoğrulmuş muhayyel bir Osmanlı tarihinin öne çıkaran, İslam'ı da etnik kimlikler üzerinde birleştirici bir şemsiye olarak telakki etmesi dolayısıyla kimliğin özel bir bileşeni olarak gören milliyetçilik tipidir. 2000'lerde muhafazakar-liberal Türk milliyetçiliğinin bayraktarlığının AKP tarafından yapıldığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Türk siyasal hayatında daha önce bu çizginin temsilciliğini yapan merkez-sağ olarak ifade edilen partilerin 2002 seçimleriyle beraber siyasal arenadan silinmesi sonrası, bu alanın hakimiyeti tamamıyla AKP'nin eline geçmiştir. Parti genlerindeki Milli Görüş geleneğinden gelen bir takım kodları da koruyarak onu DP, AP, ANAP, DYP gibi klasik merkez-sağ partilerin yeni bir söylem düzleminde devamlılığını yapar.

Genellikle AKP'nin etnisist ve ırksal vurgulara uzak bir söyleminin olması, onun milliyetçilikten azade bir parti olduğu yanılması neden olmuştur. (Saraçoğlu 2012: 266) Fakat gerçekte bir hareketi milliyetçi yapan şey söylemindeki etnik ya da ırksal vurgu değildir. Etnik ve ırksal vurgunun varlığı sadece vulger (kaba) bir milliyetçiliği imler. Gerçekte milliyetçi ideoloji, dünyanın biz-onlar şeklinde ikili kategorilere bölünmesi, 'biz'im çıkarlarımızın her zaman ve her koşulda 'onlar'ınkinin üzerinde görülmesi ve de milletin çıkarlarının bireysel-kolektif her türlü çıkarın üzerinde görülmesi neticesinde ortaya çıkar. (Özkırımlı 2008, 14) Yani dünya görüşü bu sınırlar etrafında şekillenmiş bir hareket esasen milliyetçi olarak görülebilir. AKP'nin muhafazakarlık ve İslamcılıkla ilişkisi sürekli sorun edildiği ya da ön plana çıkarıldığı için, partinin milliyetçi söylemi ikinci planda kalır. Hatta bu o kadar öyledir ki siyasal hasımları tarafından zaman zaman milliyetçiliği eksik olmakla, Türk düşmanı olmakla dahi suçlanabilmiştir.

Gerçekte ise AKP söylemini, milliyetçilik, muhafazakarlık ve İslamcılığın birleşimi üzerinden kurar. Fakat söz konusu üç ideolojik duruş birbirinden ayrı olarak telakki edilmez, yani bu üç akımdan birisinin konjonktürel duruma göre öne çıkartılıp diğerlerinin arka plana itildiği bir durum söz konusu değildir. Bunun yerine AKP'nin söyleminde milliyetçilik, İslamcılık ve muhafazakarlık birbirini etkileyen, uyumlu bir bütünlüğü tesis eden ayrılmaz parçalar olarak işlev görür. (Saraçoğlu 2012: 256) AKP'nin milliyetçiliğinde İslam merkezi bir konuma sahiptir. Bu sebeple İslami kimlik, milliyetçi darcılığın hangi kavramlarının öne çıkarılacağı ve bunların içinin nasıl dol-

durulacağıının tayininde belirleyici olmaktadır. Vatan, millet, devlet, ülke ve milli çıkar gibi milliyetçiliğın ortak kavramları İslami kimlik üzerinden anlamlandırılır. Bu İslami kimlik, Türk-İslam değerlerini muhafaza etme amacı ile yerleşmiş ve test edilmiş bir Türk İslamiyeti düşüncesinden mülhemdir. İslami kimlik için Türk milliyetçiliğinin bazı yönleri, yedekleme ve dinî değerlerin kamusal alana sokulabileceği bir entelektüel alan işlevi de görmüştür. (Yavuz 2011: 59) Bu sebeple İslam ve milliyetçilik arasında simbiyotik bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. İslam ve milliyetçiliğın üzerine inşa olunan milli kimlik kendisine emperyal Osmanlı geçmişini örnek olarak alır. Kemalist modernleşme süreci baskıcı ve dışlayıcı olarak olumsuzlanırken, Türklerin egemen olduğu çok kültürlü Osmanlı dönemi bir nevi “asr-ı saadet devri” olarak fetişleştirilir. (Dönmez 2011:53-54)

AKP'nin söz konusu muhafazakar-milliyetçiliği Batı'ya açık bir dış politika izlemesini engellememiştir. Örneğın AKP iktidarı döneminde AB üyelik süreciyle alakalı önemli reformlara imza atılmıştır. İçinden geldiği Milli Görüş çizgisinin AB'yi “Hıristiyan kulübü” olarak gören, batı karşıtı söylemine sahip çıkmamıştır. Her ne kadar Osmanlıcı anlayıştan tevarüs edilmiş Avrupa'yı “öteki”, hatta düşman olarak görme eğilimi parti tabanında hala mevcut olsa da, parti liderliği Avrupa'nın sürekli gelişen bir refah ve fırsat alanı olduğu inancından hareketle AB ile ilişkileri geliştirme taraftarıdır. (Yavuz 2011: 119-120) Fakat AKP bütünsel bir Batılılaşmadan değil, kısmi bir Batılılaşmadan yanadır. Kemalist seçkinlerin AB'ye bakışında belirleyici olan Avrupa medeniyetine dahil olma isteği AKP tarafından kabul edilmez. Bunun yerine AKP, Türkiye'yi Avrupa'nın geri kalanıyla liberal ve demokratik normları paylaşan bir ülke ve kültürün temsilcisi olarak AB'ye üye yapmaya çalışır. Burada esas hedefin “Avrupalı” olmak değil, AB'ye üye olduğunun altını çizmek gerekir. (Yavuz 2011: 258-59)

AKP dış politika stratejisini belirlerken gerek Kemalist milliyetçiliğın gerekse de Türkçü milliyetçiliğın geleneksel tehditler ve düşmanlar konseptini dikkate almaz. Örneğın Arapların 1. Dünya Savaşında Osmanlı'yı “arkasından vurduğu” argümanından beslenen Arap coğrafyasıyla ilişkileri asgari seviyede tutma tavrı AKP tarafından terk edilmiştir. Hatta AKP'nin Ortadoğu'ya karşı olan yoğun ilgisi o dereceye gelmiştir ki, onun neo-Osmanlıcı bir siyasi gündeme sahip olduğu eleştirilerine dahi neden olmuştur. Fakat AKP tarafından bu neo-Osmanlıcılık yakıştırmaları reddedilir. Mevcut dış politika gündeminin “Türkiye'nin tarihi ve coğrafi konumuna yaraşır, ön yargılardan ve saplantılardan arınmış” bir politika olduğunun altı çizilir. (akparti.org: 20.04.2012) 2011 seçimlerinde kullanılan seçim propagandasında “Sen Türkiyesin, Büyük düşün” sloganı da aslında AKP'nin siyasi perspektifi hak-

kında bize önemli ipuçları verir. Buna göre Türkiye hem dünyaya hükmetmiş bir imparatorluğun bakiyesi olması hasebiyle, hem de bugün ulaşılmış olduğu gelişmişlik seviyesiyle birtakım paranoyalar ve tehdit algıları üzerinden beslenen, içine kapanık, dış politikaya dar bir perspektiften bakan, savunmacı bir dış siyaset izleyemezdi. Başbakan'ın danışmanlarından İbrahim Kalın'ın deyişiyle Türkiye "küresel ölçekte iddiaları ve tezleri olan" bir ülke olarak küresel liderliğin bir parçası olmayı hedeflemeliydi.

Muhafazakar-liberal milliyetçilik bağlamında AKP'nin Kürt sorununa bakışı gerek Kemalist milliyetçilikten gerekse de Türkçü milliyetçilikten farklılaşır. AKP sorunun sadece bir güvenlik ya da gelişmemişlik sorunu olduğu tezinden farklı olarak bunun bir kimlik sorunu olduğunu kabul etmiştir. Bu bakış açısı sayesinde Kürt sorununun çözümünde önemli sayılabilecek bir mesafe katedilebilmiştir. Herşeyden önce başbakan Erdoğan 2005 yılındaki Diyarbakır'daki mitinginde Kürt sorununun varlığını kabul etmiş, sorunun adını koymuştur. AKP sorunu "tek bayrak, tek devlet, tek ulus" ilkesi çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı temelinde çözme arayışına girmiştir. Buna göre ülkede Laz, Çerkez, Abhaz gibi farklı etnik grupların varlığı söz konusudur ve bunlar Türkiye vatandaşlığı çatısı altında birarada yaşayabilir. AKP Kürt sorununun varlığını kabul etse de, Kürt kimliğini etnisite üzerinden tanımayı reddeder. AKP "millet" kategorisini etnisite farklılıklarını aşan İslami-kültürel bir birlik olarak gördüğü için, Kürt sorununu da Sünni İslam kültürünün ve ortak Osmanlı geçmişinin paylaşılması temelinde çözülebileceğini düşünür. Burada Kürtlük, ulusal bir kategori olarak değil de, milletin içindeki renklerden bir tanesi olarak "hürmet" gösterilmesi gereken folklorik bir unsur olarak ele alınır. Bu sebeple Kürtlüğün bir siyasi eylem kategorisi olarak ele alınması gayrı-meşru kabul edilir. (Saraçoğlu 2012: 274-75)

AKP Kürt sorununun kökeninde Cumhuriyetin kuruluş yıllarından beri uygulanagelen yanlış politikaların yattığını iddia eder. Onlara göre Kemalist laiklik ve milliyetçilik politikaları Kürtler ve Türkleri bütünleştiren İslami kimliği aşındırarak Kürt sorunun temellerini atmıştır. Söz konusu argüman yoluyla parti, AKP'yi Kürtlerle iktidardan uzaklaştırmak isteyenlerin aynı kaynaktan beslendiğini ima ediyor ve özellikle sağ-muhafazakar Kürtleri, Kemalizmin ve kurumlarının tasfiye edilmesi mücadelesinde AKP'nin yanında yer almaya çağırıyordu. (Saraçoğlu 2012: 273) Bu strateji bağlamında AKP sorunu Kürtleri AKP'lileştirerek çözebileceğini düşünür. (Erdoğan: 01.02.2010) Bu politikanın önündeki en büyük engel etnisiteye dayalı "ulusal" bir Kürt kimliğinin varlığını isteyen, sol-seküler vurgusu yüksek söylemiyle BDP'dir. Çünkü BDP'nin siyaseti, AKP'nin Kürtleri dinsel-kültürel temelli kaynaşmış

millet tasarımının içine dahil etme hamlesini boşa çıkarmaya yöneliktir. (Saraçoğlu 2012: 276)

AKP'nin milliyetçiliği dinsel-kültürel değerler temelinde yükselen muhafazakar bir milliyetçilik olduğu kadar, gelişmiş ve kalkınmış ülke olma idealinden beslenen liberal milliyetçiliği de bünyesinde barındırır. Liberal milliyetçilik, milli kimliği dünyanın zengin ülkeleri seviyesine erişme şevki ve yeteneği temelinde tanımlarken, milli gururu milletin biricik/otantik özelliklerinden değil de evrensel standartlara uyumundan türetir. (Bora 1995: 110) Liberal milliyetçilik söyleminde, etnik milliyetçiliğin sıklıkla öne çıkarıldığı millete has özellikler üzerinden türetilen milliyetçi güzellmeler boş, hamasi ve sloganik oldukları gerekçesiyle reddedilir. Nesnel verilerle sabit, somut çıktılara değer verilir. Örneğin Tayyip Erdoğan 2011 seçimleri mitinglerinden birinde milliyetçiliği, "Türk bayrağına, Türk pasaportuna itibar kazandırmak" olarak tanımlıyordu. (haberler.com: 28.05.2011) Yine bu bağlamda, kendi iktidarları döneminde Türkiye'nin dünyanın yirmi büyük ekonomisinden birisi haline gelmiş olması AKP'liler tarafından övünçle tekrar edilir. Liberal milliyetçilik söylemi aynı zamanda partinin dış politikasıyla da eşgüdümlüdür. Daha önce Türk dış politikasının ilgi göstermediği yakın ve uzak coğrafyadan birçok ülkeyle ticaret anlaşmaları yapılarak ülke ekonomisi canlandırılmaya çalışılır.

Kemalist Milliyetçilik ve Ulusalçılık

1990'larda Kürt sorunu temelinde artan gerilim ve İslamcı hareketin yükselişe geçmesi Kemalizmi reaksiyoner-savunmacı bir pozisyon almaya itmişti. Bu süreçte artan terör olayları ve İslami bir parti olarak görülen Refah Partisi'nin iktidara gelişi, Kemalizmin üzerine titrediği cumhuriyetçi değerlerin sarsıldığı korkusunu besliyor, laiklik ve milliyetçiliğe bir saldırı olarak algılanıyordu. Daha önceleri uygar değerlerin taşıyıcılığı misyonunu üstlenerek ilerici bir duruşun temsilciliği iddiasında olan Kemalizm, bu saldırılar karşısında defansif bir konuma geçmişti.

Kemalist değerlerin sorgulanmaya başlandığı bu dönemde Türkiye'nin bölünme tehlikesi ve şeriat tehdidiyle karşı karşıya olduğu tezi yoğun olarak işleniyordu. Cumhuriyet bir ihanet çemberiyle kuşatılmıştı. Çemberin bir ucunda "şeriat özlemi içindeki siyasal İslamcılar", "yıkıcı ve bölücüler" varken diğer ucunda emperyalizmin egemen ideolojisi küreselleşme, özelleştirme ve serbest piyasa ekonomisinin uygulayıcı ve savunucuları yer alıyordu. (Erdoğan 2009: 587) Bu dönemde Kemalizmin savunucusu devlet aygıtları milli birliğin, milli kimliğin ve laikliğin tehlikede olduğuna dönük

tehdit alarmını en yüksek seviyeye çıkarırken, sivil toplumu da bu değerlerin korunması adına göreve çağırmıştır. 90'larda öncülüğünü Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin (ÇYDD) yaptığı çok sayıda Kemalist sivil toplumu kuruluşu milliyetçilik, laiklik ve çağdaşlık ekseninde toplumu mobilize etme çalışmalarının örgütleyicisi olmuşlardır. (Erdoğan 2001: 235-36)

90'larda sivil toplum ve devlet seçkinlerinin öncülüğündeki neo-Kemalist hareket 2000'lerde yeni bir kimlik altında sahneye çıkıyordu: Ulusalçılık. Fakat ulusalçılık, sadece Kemalistlerden oluşmuyordu. Ulusalçılık daha ziyade bir çatı oluşum niteliğindedir. Eskinin sosyalistleri, sosyal demokratları, hatta bazı sağ milliyetçileri de ulusalçı bu çatı altında kendisine bir yer bulabiliyordu. Kökenlerini 1920'lerin Kadroculuğunda, 60'ların Yön ve Milli Demokratik Devrim hareketlerinde, daha sonra ise Aydınlik Dergisi'nin fikirlerinde bulabileceğimiz ulusalçı fikriyatın şekillenmesi 2000'lerde olmuştur.

Ulusalçılar miras aldıkları milliyetçi-sol geleneği, Kemalist söylemle harmanlayarak yeni bir akım oluşturmuşlardır. Ulusalçılık kavram olarak, akımın temsilcilerinin kendilerini milliyetçilerden ayrı göstermek adına sahiplendikleri bir sıfattır. Ulusalçılar, milliyetçiliği hem kaba saba, hem irrasyonel, hem de sağ bir ideoloji olduğu gerekçesiyle reddederler. Oysa ulusalçılık tamamen rasyonel ve ekonomist, 'uygar' ve solcu bir ideolojidir. Milliyetçilik, sadece hamasetten ve mugalâttan ibaretken ve hiçbir ekonomik programı ve somut bir önerisi yokken, "ulusalçılık" ulusal menfaatleri, ulusal kalkınmayı ekonomik/bilimsel bir şekilde dikkate almakta ve ona göre bir ekonomik program önermektedir. (Gürpınar 2011: 108)

Ulusalçılık, çerçevesi çizilmiş bir program doğrultusunda iktidara gelmeyi hedefleyen bir akım değildir. Daha ziyade bir anti-politikadır. Kendisini karşıtlıklar üzerinden ifade etmeye çalışır. Kürt karşıtlığı, ABD ve AB karşıtlığı, IMF karşıtlığı, özelleştirme karşıtlığı, küreselleşme karşıtlığı, AKP karşıtlığı, liberalizm karşıtlığı vb... Türkiye'nin 1919 öncesindeki koşullarla yeniden karşı karşıya olduğu iddia edilerek yeniden bir Kurtuluş Savaşı verilmesi gerekliliği savunulur. Bu doğrultuda 1919 döneminin ve erken Cumhuriyet günlerinin figürleri, motifleri, mefhumları (Vahdettin, Damat Ferit, mütareke basını, işbirlikçi azınlıklar, kapitülasyonlar) birebir bugüne uyarlanır. (Bora 2009: 368)

Korkular, endişeler, tehdit algıları üzerinden şekillenen ulusalçılık, modern ulus-devlet formunun çözüldüğü, cemaat yapılanmalarının önemini yitirdiği, bireyciliğin öne çıktığı, Keynesyen iktisadi sistemin terk edildiği bu yeni dünya düzeninde; bilinmezlik, güvensizlik ve tedirginliklerle dolu ola-

çağını düşündükleri geleceğe doğru ilerlerken ulusalcılık güvenli bir sığınak olarak görülmüştür. (Kentel 2008) Ulusalcılık bu yüzden şehirli, laik ve orta sınıfa ait bireylerin dilinde temsil imkanı bulmuştur. Şehirli, tahsilli, laik orta sınıfların 2001 krizi sonrasında iktisadi ve toplumsal statülerinin aşınmakta oluşu, onların önceki nesillerden devraldıkları “huzurlu zihin dünyalarını” maddi ve manevi bir saldırı altında hissetmelerine neden olmuştur. Daha önce kendilerine ait olarak gördükleri bürokratik kurumlara, sınai ve ticari iş alanlarına, akademik mevkilere, medyadaki pozisyonlara dindar-muhafazakar kesimden insanların da talip olmaya başlaması kültürel ve ideolojik sebeplerle dışlanma korkusunu beraberinde getirmiştir. (Bora 2006 b: 39)

2007 ve 2008 yılında yapılan “Cumhuriyet Mitingi” organizasyonlarında bu korkunun ve bu korkudan türeyen öfkenin izlerine rastlamak mümkündür. Küreselleşmeye, AB’ye, ABD’ye, IMF’e, Dünya Bankası’na, kısaca dış dünyaya karşı duyulan tepki ve öfkenin yoğun biçimde dillendirildiği toplantılarda “ne ABD ne AB tam bağımsız Türkiye” sloganları atılarak Kurtuluş Savaşı ruhu geri çağırılmış, yeni bir Kuvayi Milliye cephesi oluşturmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Ulusalcılık içine kapanık bir siyaset savunurken, dışarıya karşı komplo teorilerinden de beslenen bir kuşkuculuk hakimdir. Bu sebeple ulusalcıların en çok kullandıkları sloganlardan bir tanesi “tam bağımsız Türkiye” sloganıdır. Örneğin AB üyelik sürecine tamamen karşıdılar. Yukarıda belirttiğimiz şehirli, tahsilli, laik kesim “Batı gibi” olarak Batı’yla rekabet etme gücünü kendisinde görme ile Batı karşısında eziklik hissetme ve kendi toplumu karşısında üstünlük duyma gibi garip bir halet-i ruhiyeye sahiptir. “Batılılaşmış bir Türklük”, “batılılaşmış bir içe kapanma” ya da “yalnızlaşma” gibi paradoksal eğilimler bu kimliğin bileşenlerini oluşturur. (Kentel 2007: 39) Böylesine kafası karışık bir batılılaşma algısında AB sömürgeci ve emperyalist bir birlik olarak görülebilir. Hatta ABD ile AB aralarındaki bir fark yokmuşçasına, aynı şeytani planların peşinde koşan mono blok bir yapı olarak resmedilebilir. Aynı şekilde IMF de bunların planlarını hayata geçirirken kullandıkları bir şebeke olarak emperyalist sistemin bir parçasıdır. Bu yapılarla ilişkin kafa karıştırıcı analizler yapmadan kestirme yargılara sahip olma şansı da komploculuğun her derde deva çözüm reçeteleri sayesinde elde edilir. Bu komploculuk bütün kötülüklerin anası olarak şeytanlaştırılan bir “emperyalizm” algısı üzerinden yeniden üretilir. Fakat söz konusu emperyalizm olgusu, sosyalist ekonomik içeriğinden soyutlanmış, askeri-siyasi merkezli bir kavramsallaştırmaya dayanır. Bu emperyalizm, sermaye-merkezli olmaktan çok devlet- merkezlidir. Örneğin ABD emperyalizminin merkezinde yer alır ve bütün sömürü sürecini

kontrol altında tutar. Sermaye ise daha çok ABD'nin hizmetinde iş gören bağımlı bir unsurdur. (Gürpınar 2011:246-48)

Kürt sorunu da ulusalcılık penceresinden daha çok dış ülkelerin “kaşındığı” bir mesele olarak görülür. Emperyalist güçler Türkiye’yi etnik olarak parçalara ayırıp, Sevr’i canlandırmayı amaçlarlar. Esasında Türkiye’de kendiliğinden ortaya çıkmış bir Kürt sorunu yoktur. PKK’yı ortaya çıkararak güçler, Kürt sorunu diye bir sorun icat ederek Türkiye’yi bölmeye çalışırlar. Ortada sadece PKK’nın yarattığı bir terör sorunu vardır, bu da tabii olarak güvenlik sorunudur. Bu minvalde ulusalcılar, PKK’nın alt edilmesiyle de meselenin hallolacağını düşünürler. Türk ordusu birçok kez PKK’yı mağlup etmiş olmasına rağmen, Türkiye üzerine kötü emeller besleyen Suriye, İran, Irak, Yunanistan, Ermenistan, ABD ve AB gibi ülkelerin ve aktörlerin desteği sayesinde yeniden diriltilmiştir. PKK, Sevr projesini hayata geçirmek isteyen güçlerin kullandığı taşeron bir örgüttür. Kürt sorunu, PKK meselesine indirildiğinden, sorunun içsel dinamikleri de göz ardı edilebilmiştir. Kürt sorununun varlığı reddedildiği için Kürtlere birtakım hakların verilmesine karşı çıkılır. Bu bakışa göre, eğer Kürtlerin birtakım hakları tanınırsa ülkedeki birçok azınlık grubunun da “sonu gelmez” taleplerini dile getirmelerinin önünü açılmış olacaktır, böyle bir durumda ülke etnik bir cehenneme dönüşmesi kaçınılmaz hale gelebilir.

Sonuç

Bu yazıda 2000’lerde Türk milliyetçiliğinin temsilini üç farklı kategori altında incelemeye çalıştık. Buradaki kategorileştirme denemesi, Türk milliyetçiliğine dair bütün tipleri bünyesinde barındırdığı iddiasında değildir. Bu kategori içerisinde yer almayan farklı milliyetçilik tiplerinin de varlığından bahsetmek mümkündür. Yazıda 2000’li yıllarda siyasete etki eden ve geniş kitleler tarafından sahiplenildiğini düşündüğümüz milliyetçilik hallerini ayırma çalıştık. Fakat ayırma çalıştığımız bu milliyetçiliklerin aralarındaki sınırların kalın çizgilerle çizilmiş olduğunu söylemek yanlış olur. Milliyetçiliğin eklemlemeye müsait yapısı sayesinde, milliyetçiliğin farklı yüzleri arasında iç içe geçişlere sıklıkla rastlanılabilmektedir. Örneğin radikal Türkçü milliyetçilik, muhafazakâr-liberal milliyetçilikten ve ulusalcılıktan tamamen ayrıştırılamaz. Türkçü milliyetçiliğin kimi dönemlerinde muhafazakâr milliyetçilikten ve/veya ulusalcılıktan da söylem kesitleri bulmak mümkündür. Örneğin 2007 yılından beri MHP-ulusalcılık ilişkisi sürekli tartışılan bir husustur. Benzer şekilde muhafazakar-liberal milliyetçilik de zaman zaman radikal-Türkçü söylemden faydalanmakta beis görmez. Milli-

yetçiliğın gücünün en önemli kaynaklarından birini de bu iç içe geçişler oluşturur.

Referanslar

- Arıkan, Burak, *Milliyetçi Hareket Partisi*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Atalay, Onur, *Kızılma Koalisyonu*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2006.
- Baydar, Oya, *Hepimiz Ermeniyiz, Hepimiz Piçiz*, <http://t24.com.tr/yazi/hepimiz-ermeniyiz-hepimiz-piciz/4732>, 29.02.2012. (Erişim Tarihi 10 Mart 2012)
- Billig, Michael, *Banal Milliyetçilik* çev: Cem Şişkolar İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003.
- Bora, Tanıl, *Milliyetçiliğın Kara Baharı*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1995.
- Bora, Tanıl-Can, Kemal, *Devlet ve Kuzgun*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Bora, Tanıl, "Türk Milliyetçiliğı ve Kriz: Bayraklar ve Rüzgarlar", *Birikim*, Sayı:172, 2003.
- Bora, Tanıl (a), "İsrail'e İmrenmek", *Birikim*, Sayı: 208, 2006.
- Bora, Tanıl (b), "Tahsilli Cehaletin Cinneti", *Birikim*, Sayı: 211, 2006.
- Bora, Tanıl, "Türkiye'de Faşist İdeoloji", Ömer Laçiner (ed), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt.9: Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Canefe, Nergis-Bora, Tanıl, "Türk Siyasi Tarihinde Avrupa Karşıtı Düşüncenin Entelektüel Kökenleri: Radikal Türk Milliyetçiliğı Meselesi, der: Nergis Canefe, *Milliyetçilik, Bellek ve Aidiyet* içinde, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Calhoun, Craig, *Milliyetçilik*, çev: Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Çınar, Menderes, MHP: Bir Devlet 'Ciddiyeti' Analizi, (ed) Seyfi Öngider, *Milliyetçilik Faşizm ve MHP* içinde, İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2003.
- Düzel, Neşe, "Amaç, Kürtler'i AKP'lileştirmek", (Mustafa Erdoğan'la Röportaj), *Taraf*, 01.02.2010.
- Dönmez, Rasim Özgür, "Adalet ve Kalkınma Partisi: İslamcılıktan Post-Kemalist Anlatıya Doğru", *Doğu-Batı*, Sayı: 58, 2011.
- Erdoğan, Necmi, "Neo-Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya", Tanıl Bora (ed), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, İletişim Yayınları, 2001.
- Gürpınar, Doğan, "Türk Milliyetçiliğının Batılılaşmasının Mutlu Sonu", *Birikim*, Sayı:202, 2006.
- Gürpınar, Doğan, *Ulusalçılık*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- Kentel, Ferhat, *Milletin Bölünmez Bütünlüğü: Demokratikleşme Sürecinde Parçalanmış Milliyetçilikler*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2007.
- Kentel, Ferhat, *Ehlileşmemek, Düzleşmemek, Direnmek*, Söyleşi: Esra Elmas, İstanbul: HAYY Kitap, 2008.
- Özkırmımlı, Umut, "Türkiye'de Gayri-resmi ve Popüler Milliyetçilik", ed: Tanıl Bora, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt.2: Milliyetçilik*, İstanbul İletişim Yayınları, 2002.
- Özkırmımlı, Umut, *Milliyetçilik ve Türkiye-AB İlişkileri*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2008.

Saraçoğlu, Cenk, *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler: İnkâr'dan Tanıyarak Dışlamaya* İstanbul:İletişim Yayınları, 2011.

Saraçoğlu, Cenk," Türkiye Sağı, AKP ve Kürt Meselesi", (der) İnci Özkan Keresteciođlu-G.Gürkan Öztan, *Türk Sağı: Mitler Fetişler ve Düşman İmgeleri* içinde İstanbul: İletişim Yayınları,2012.

Varlı, İbrahim, "Kıbrıs Sorununun Türk Milliyetçiliğinin Oluşumuna ve Sürdürülmesine Etkisi, *Birikim*, Sayı.184, 2004.

Türkmen, Füsün, "Anti-Americanism as a Default İdeology of Opposition Turkey as a Case Study, *Turkish Studies*, Vol :11, No:3, 2010. s.329-245.

Yavuz, Hakan, *Erbakan'dan Erdoğan'a Laiklik, Demokrasi, Kürt Sorunu ve İslam*, çev:Leman Adalı, İstanbul: Kitap Yayıncılık, 2011.

İnternet Adresleri

<http://www.milliyet.com.tr/2007/01/25/siyaset/siy03.html> (Erişim Tarihi: 10.04.2012)

http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum_(Erişim Tarihi: 10.04.2012)